

MARDİN MÜZESİNDEKİ OSMANLI DÖNEMİNE AİT BİR GRUP DÖNER TABLALI MÜHÜR ÖRNEĞİ¹

Seyithan Ataman,² Oktay Başak³

Özet

Geçmişte yaşamış olan toplumların izlerini gelecek nesillere aktarmada yazı kadar önemli olan diğer bir etken de iyi bir iletişim aracı olan el sanatı ürünleridir. El sanatlarının önemli bir dalı olan madenden yapılmış olan eserler; ahşap, seramik, deri ve dokuma örneklerine nazaran daha sağlam olduklarından, günümüze onlara göre daha çok ulaşmışlardır. Taşınabilir nitelikte olan mühürler, aynı zamanda yapıldıkları dönemin kültürel değerlerini yansıtmaları açısından birer belge niteliği taşımaktadırlar. Maden sanatının önemli bir kolunu oluşturan mühürler; sert maddelerin üzerine kazınmış imza yerine geçen yazı, arma veya damgalarla, bunların baskısı anlamına gelmektedir. Tarih boyunca birçok medeniyet tarafından kullanılan mühürler, genellikle; altın, gümüş, pirinç, demir, bronz gibi madenler veya zümrüt, ametist, akik, firuze, nefes, yemen taşı, kantaşı, inci gibi kıymetli taşlar üzerine kazılmıştır. Basıldığında düzgün çıkması için mühürlerin üzerindeki yazılar ters kazılır. Uygulanacak yüzey üzerinde iz bırakması için ya is veya mürekkebe basılarak kullanılırdı. Pithos vb pişmiş topraktan yapılmış bir eser üzerine uygulanması durumunda ise seramik hamurunun henüz kurumadan önce uygulanması gerekir. Mühürlere isim ya da kişinin bağlı bulunduğu görevi, unvan, kurum, işletme, Kur'an-ı Kerim ayetleri veya beyitler hakkedilmektedir. Ayrıca süslemek için bitkisel motifler başta olmak üzere birçok farklı motif hakkedilmektedir. Osmanlı İmparatorluğunda mühürler; mühür-i hümayun, şahsi mühürler, vakıf mühürleri, resmi mühürler ve tılsım mühürler gibi kullanım amacına ve kullanan şahsa göre tasnif edilmekteydi. Bu bağlamda Osmanlı Sanatında ve Mardin Müzesi'nde tarihi önem arz eden yedi adet döner tablalı mühür örneğinin tespiti gerçekleştirilip, sanat tarihi perspektifiyle süsleme, yapım tekniği, hangi döneme ait olduğu, eserlerde kullanılan madenin türü, ölçüleri ve üzerine hakkedilmiş olan motif ve yazıların çevirileri hakkında tespitler yapılarak bir bütün halinde ele alınmaya çalışılarak ait oldukları dönemin mühür sanatı ve ait oldukları kişiler hakkında bilgi edinilmesi amaçlanmıştır.

¹Bu çalışma Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Başkanlığı (BAPB) Araştırma Fonu tarafından SYL-2019-8253 numaralı proje ile desteklenen "Mardin Müzesi'ndeki Osmanlı Dönemi Mühürleri" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² Doktora Öğrencisi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, ORCID: 0000-0003-3915-2987, atamanseyithan62@gmail.com

³ Doç. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, ORCID: 0000-0003-4268-2326, oktay@yyu.edu.tr

MARDİN MÜZESİNDEKİ OSMANLI DÖNEMİNE AİT BİR GRUP DÖNER TABLALI MÜHÜR ÖRNEĞİ

Anahtar Kelimeler: Damga Mühür, Maden, Osmanlı, Mülkiyet Araçları, Gliptik.

A GROUP OF TURNTABLE SEAL SAMPLES FROM THE OTTOMAN PERIOD IN MARDIN MUSEUM

Abstract

Another factor that is as important as writing in transferring the traces of the societies that lived in the past to future generations is handicraft products, which are a good means of communication. Works made of metal, which is an important branch of handicrafts, have survived to the present day more than wood, ceramics, leather and weaving samples because they are more robust than them. Seals, which are portable, are also a document in terms of reflecting the cultural values of the period in which they were made. Seals, which constitute an important branch of the art of mining, refer to the writings, crests or stamps that replace the signature engraved on hard materials and their prints. The seals used by many civilizations throughout history were usually engraved on metals such as gold, silver, brass, iron, bronze or precious stones such as emerald, amethyst, agate, turquoise, najaf, yemen stone, kantaşı, pearl. The inscriptions on the seals are engraved upside down so that they appear smooth when printed. In order to leave a mark on the surface to be applied, either soot or ink was used. If applied on a terracotta artifact such as a pithos, it should be applied before the ceramic paste has dried. The seals are engraved with the name or the position to which the person belongs, title, institution, business, passages from the Holy Quran or couplets. In addition, many different motifs, especially floral motifs, were used to decorate them. In the Ottoman Empire, seals were classified according to the purpose of use and the person who used them, such as seals of the Sultan, personal seals, foundation seals, official seals and talisman seals. In this context, it is aimed to identify seven examples of rotary table seals of historical importance in Ottoman Art and Mardin Museum and to obtain information about the seal art of the period to which they belong and the people to whom they belong by determining the ornamentation, construction technique, the period to which they belong, the type of metal used in the works, the dimensions and the translations of the motifs and writings engraved on them from the perspective of art history.

Keywords: Stamp Seal, Mine, Ottoman, Property Tools, Glyptic.

Giriş

Çalışma kapsamında Mardin Müzesi'ndeki Osmanlı Dönemine ait olan döner tablalı mühürler detaylı bir biçimde incelenmiş, konuyla ilgili fotoğraf çekimi yapılmış, ölçüleri alınmış, bu mühürlerde kullanılan malzeme çeşitleri, form özellikleri, yapım ve süsleme teknikleri, üzerlerindeki yazılar çözümlenerek günümüz Türkçesine çevrilmiş, autocad çizimleri yapılmış ve belgelenmiştir.

Çalışmamızın mühürler bölümünde eserler sırasıyla; örnek, çizim, fotoğraf, envanter numaraları, türü, dönemi, sahibi, malzeme cinsi, yapım ve süsleme teknikleri, ölçüleri, müzeye geliş şekli, müzedeki yeri ve mührün detaylı tanımı hakkında bilgi verilmiştir. Eserlerde bahsi geçen kişi ve kurumlar hakkında bilgi

MARDİN MÜZESİNDEKİ OSMANLI DÖNEMİNE AİT BİR GRUP DÖNER TABLALI MÜHÜR ÖRNEĞİ

edinmek amacıyla salnameler ile Sicil-i Osmani 1 adlı altı ciltlik kitap incelenmiş, ancak bu kaynaklardan söz konusu şahıslar ve kurumlar hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Değerlendirme ve sonuç bölümünde ise çalışmada elde edilen bilgiler özet bir biçimde ele alınmış, kaynakça ile araştırma sonlandırılmıştır.

Mühür Hakkında Genel Bilgiler

Farsça kökenli bir sözcük olan mühür, Aramice kökenli olup Türkçeye Arapçadan geçen eş anlamlı hatem kelimesine kıyasla daha yaygın bir kullanım alanına sahip olmuştur. Geçmişteki toplumların yaşamında mülkiyet, yetki ve yönetim gibi önemli alanlarda yerini alan mühür geleneğinin 7500 yıllık bir geçmişi olduğu yapılan araştırma ve incelemeler sonucunda öğrenilmiştir. Mühürlerin işlevleri, tarihsel süreç boyunca çeşitlenmiş ve farklı anlamlar taşıyan önemli araçlar olmuştur. Genellikle otoriteyi pekiştirme, resmi işlemleri yerine getirme ve birey ya da kurumları tanımlama amacıyla kullanılmışlardır. Ancak zaman zaman, tılsım özellikleri taşıyarak şahısları koruma amacı da güdülmüştür. Mühürlerin tarihi, Neolitik Çağ'a, kadar gitmektedir. Bu dönemde özel mülkiyet kavramının ortaya çıkması tesadüfi bir durum değildir; özel mülkiyetle birlikte mühürler de kendini göstermeye başlamıştır (Kut ve Bayraktar, 1984). Mühürler, Yakındoğu'da Neolitik Dönemin ilk tarıma dayalı yerleşik topluluklarından itibaren kullanılmaktadır. M.Ö. 8. binyıla tarihlenen taşlar üzerinde, bilinçli bir şekilde kazınmış ya da oyulmuş şekiller bulunmuştur. Bu taşlar hem ekonomik hem sosyal hem de ruhsal açıdan birçok önemli işlevi olan nesnelerdir. Ekonomik fonksiyona sahip olan baskı mühürleri, ticaretin denetlenmesinde, korunmasında ve tanımlanmasında önemli bir rol oynamış hem yerel halk arasında hem de dış ticarete kullanılmıştır. Son Kalkolitik (Bakır) Çağ (M.Ö. 4500-3000) dönemi, Anadolu'nun özellikle Yukarı Fırat Havzası'ndaki arkeolojik kazılarda mühürlerin yaygın şekilde kullanıldığının tespit edildiği bir dönemdir. Bu kazılar arasında Değirmentepe, Hacinebi, Arslantepe, Hassek Höyük ve Norşuntepe gibi önemli yerleşim yerleri bulunmaktadır (Fiandra, 2003; Erkanal, 1993). Aynı dönemde, MÖ 4000 ile MÖ 2000 yılları arasında Güney Irak'ta egemenlik kurmuş olan ve yazıyı ilk kez kullanan Sümerler de mühürleri etkin bir şekilde kullanmışlardır.

Mermer malzemeden yapılan mühür örnekleri, üzerlerindeki şekil ve işaretlerle görsel bir kompozisyon oluşturarak sanatsal açıdan da dikkat çekici eserler ortaya koymuştur.

Anadolu'ya göç öncesinde, Orta Asya'da hüküm süren Türk devletleri ve toplumlarında damga-mühür kullanımının oldukça yaygın olduğu bilinmektedir. Mühürler, bu dönemlerde hükümdarlığın bir simgesi olarak kabul edilmiştir. Aynı zamanda tanınmış kişiler, mal varlığı sahipleri ve ürünlerin korunması ya da dağıtımıyla ilgilenen kişiler tarafından da sıkça kullanılmıştır. Bu dönemin en

MARDİN MÜZESİNDEKİ OSMANLI DÖNEMİNE AİT BİR GRUP DÖNER TABLALI MÜHÜR ÖRNEĞİ

etkileyici mühür örneklerine özellikle Köktürk Kağanlığı devrinde rastlanmaktadır (Gaybullah Babayar, Arif Habibullayev, 2019). Büyük Selçuklu Devleti döneminde mühürler, özellikle Tuğrul Bey zamanında ön plana çıkmıştır. Selçuklu hükümdarları genellikle yüzük mühür kullanmayı tercih etmiş ve bu mühürlerin üzerine tuğra gibi semboller işlediği bilinmektedir. Anadolu Selçukluları Döneminde de hükümdarların devlet işlerinde mühürleri yoğun bir şekilde kullandıkları ve ayrıca kurşun mühür ile hazineyi mühürledikleri kaydedilmiştir (Çabaz, 2023).

Osmanlı Dönemi'nde mühür yapımı ve kullanımı zirveye ulaşmıştır. Osmanlı mühürleri, genellikle resmi mühürler, makam mühürleri ve şahıs mühürleri olarak üç ana kategoriye ayrılmaktadır. Bu kategoriler, kendi içinde farklı alt gruplara da bölünmektedir (Uzunçarşılı, 1959). Resmi mühür örneklerini kullananlar arasında; padişahları, şehzadeler, sadrazamlar ve vezirler olmuştur. Kadınlar arasında resmi mühür örneklerine sahip olanlar ise valide sultan, padişah zevceleri, padişah kızları, hazinedar ustaları gibi kişiler kullanmışlardır (Özbilgen, 1987). Ancak, son dönemlerde resmi mühürler imzalar ile yer değiştirmiştir. Halk arasında kullanılan şahıs (zat) mühürleri; meslek veya unvan kazanmış olanlar, dua ve niyaz ifadeleri içerenler, inanç eğilimlerini yansıtanlar, yalnızca isim bulunanlar, kültürel kökenli unvan taşıyanlar, tekke şeyhleri ile dervişlere ait mühürler ve gayrimüslimlere ait mühürler olarak çeşitlenmektedir. Ayrıca bu gruba, vakıf mühürleri, temellük mühürleri, isimsiz ayet yazılı mühürler ve tılsım mühürleri de dâhildir (Özbilgen, 1987). Tek yüzlü damga mühürler haricinde iki ya da üç tarafı kazanmış prizmatik üçgen formunda düzenlenen mühürler de karşımıza çıkmaktadır. Bu mühürlerin işlevi, mührün sahibi vefat ettikten sonra mührün çocukları ya da akrabaları tarafından da kullanabilmesidir (Ölçer, 1997). Ortaklık mühürleri olarak adlandırılan ve iki ayrı parçadan oluşan örnekler de bulunmaktadır. Bu mühürler, her ortağa bir parça düşecek şekilde tasarlanmış olup, amacı hile ve suistimali önlemektir. Ancak, mühür yalnızca her iki ortağın bir araya gelmesi durumunda kullanılabilir (Perk ve Berk, 2001).

Osmanlı mühür örnekleri genellikle sahibinin kişiliğini, meşrebini ve mesleğini yansıtır. Örneğin, bir tarikat mensubunun tac-ı şerifi, bir kaptanın çıpası veya bir tabibin sadaret düğümü olarak bilinen iç içe geçmiş iki yılan figürü mühürlerinde yer alırdı (Kuşoğlu, 1994). Kadın kişilerin kullandığı mühür örneklerinde ise çoğu zaman tutamakları bitkisel bezemeli, eğer mühür sahibi orduda görevli olan biri ise onun da ordudaki konumuyla ilgili simge ya da sembollere yer verilirdi. Osmanlı Devleti'nin bütün sanat dallarında olduğu gibi mühürcülük sanatında da hâkim olan sadelikte güzeli yakalama fikri etkili olmuştur (Kuşoğlu, 1994). Osmanlı'da kullanılmış olan gliptik (Yunanca 'da mühür oyma) sanatı ile ilgili ilk bilgileri Evliya Çelebi'den elde etmekteyiz. Osmanlı Padişahlarına ait üç veya dört mühür bulunmakta ve bu mühürlerden bir tanesi kare diğer üç tanesi beyzi yani ovaldır (Uzunçarşılı, 1995). Bu mühürlerden bir tanesi padişaha, ikincisi veziriazama, üçüncüsü has odabaşına, dördüncüsü ise harem dairesi hazinedarı olan görevli bir kadına verilirdi. Osmanlı padişahlarının kullandığı mühürler genellikle tuğra motifli yüzük şeklindeydi.

MARDİN MÜZESİNDEKİ OSMANLI DÖNEMİNE AİT BİR GRUP DÖNER TABLALI MÜHÜR ÖRNEĞİ

Malzeme olarak altın ve zümrüt taşı kullanılmıştır. Diğer üç mühür örneği ise altın malzemeden imal edilirdi (Uzunçarşılı, 1995).

Padişahların değişmesiyle birlikte, eserlerde yer alan tuğralar gibi mühürler de yenilenir ve eski padişaha ait mühürler saray hazinesine devredilirdi. Örneğin, I. Abdülhamit'in vefatının ardından 12 mühür hazineye bırakılmış, 1789 yılında bu mühürlerden 5'i eritilmiş, günümüze ise 7'si ulaşabilmiştir (Egemen Engin, 1994). Saray koleksiyonundaki en eski padişah mühürleri Yavuz Sultan Selim ve III. Murat'a aittir (Perk ve Berk, 2001). Osmanlı İmparatorluğu'nun sonuna kadar, vezirlerin, nazırların, şeyhülislamın, kadıların, askerlerin ve sadrazamların "mühürdar" adı verilen güvenilir kişileri bulunurdu. Veziriazam (Sadrazam) mührü sadaret mühürdarında durmaktaydı (Uzunçarşılı, 1995). Kullandığı mühürde hem makamını hem de kendi adını kullanan ilk sadrazam Keçecizade Fuad Paşa'dır (Kütükoğlu, 2006).

Veziriazamlar, ilk kez Tanzimat Dönemi'nde Keçecizade Fuad Paşa'nın görev süresi (1861-1866) sırasında kendi adlarına mühür yaptırarak resmi yazışmalarda kullanmışlardır (Ölçer, 1997). Devletle iş yapan ya da devlet hizmetinde bulunan şahısların, "tatbik mührü" adı verilen mühürleri bulunur ve bu mühürler genellikle devlet dairelerinde muhafaza edilirdi. Ayrıca, meclislere ait mühürlerin yanı sıra resmî kurumlar da kendilerine özel mühürler hazırlatmıştır (Kütükoğlu, 2006). Şahsi (zat) mühür örneklerine gelince II. Meşrutiyet Dönemine kadar başta devlet memurları olmak üzere neredeyse herkes mühür kullanmaktaydı (Ölçer, 1997). İstanbul'daki yabancı devlet elçilikleri de Osmanlı geleneğine uyum sağlayarak Arap harfleriyle mühürler yaptırmışlardır (Kütükoğlu, 2006). Osmanlı Dneminde, mühürler üzerinde yer alan dua ve ayet gibi ifadeler 18. yüzyılın sonuna kadar yaygın olarak kullanılmıştır. Ancak, 19. yüzyılda bu geleneğin yerini daha çok mühür sahibinin ve babasının adının bulunduğu örnekler almıştır (Rado, 1986).

Bazı mühürlerde, üzerlerine işlenmiş motiflerin yanı sıra edebi anlam taşıyan sözlere de yer verilmiştir (Kuşoğlu, 1994). Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde, padişahların kullandığı mühür örneklerinde Avrupa'ya özenme eğilimi gözlemlenmiştir. Örneğin, III. Selim, armalı ve taçlı mühürleri ilk kullanan Osmanlı padişahıdır (Egemen Engin, 1994).

Bunların yanı sıra, Osmanlı mühür sanatında tılsım mühürleri de önemli bir yer tutmaktadır. Tılsımlar, genellikle vefkler, altı kollu yıldızlar, Kur'an-ı Kerim'den ayetler, Ashab-ı Keyf'in isimleri ve inançsal açıdan önemli olan diğer sembollerle birlikte kullanılmıştır (Tali, 2013). Tılsım, doğaüstü bir güç taşıdığına inanılan bir semboldür; bu semboller, metafizik bir güç aracılığıyla insanoğlunun gereksinimlerini karşılamak amacıyla kullanılır (Berk, 2003). Tılsım mühürlerindeki temel amaç ise, gerçek yardım veya şifanın Allah'tan geldiği inancıdır. Bu mühürlerde, Allah'ın izni ve yardımıyla elde edilecek olan yardım, ayetler, hadisler ve benzeri ifadelere sıkça yer verilmektedir. Böylece, olağanüstü güçlere olan inanç

MARDİN MÜZESİNDEKİ OSMANLI DÖNEMİNE AİT BİR GRUP DÖNER TABLALI MÜHÜR ÖRNEĞİ

olmasına rağmen, asıl yardımın sadece Allah'ın iradesiyle mümkün olacağı vurgulanmaktadır.

Mühürlerin muhafaza edilmesi ya da taşınması için eskiden beri keselerde veya özel kutular yaptırılarak saklanmışlardır. Bu kese veya kutular değerli madenlerden (altın, gümüş) örme tekniği ile yapırlardı ya da kıymetli kumaş parçalarından dikim tekniği ile elde edilirdi. Son devirlerde ise masa çekmecelerinde saklanmışlardır (Egemen Engin, 1994).

Osmanlı Devleti'nin tarihinde mühür kazıma ve hattatlık sanatının en iyi olduğu dönemler 16. ve 17. yüzyıl olmuştur. 18. Yüzyıldan sonra geçmiş dönemlere göre gittikçe gerileme gösteren bu sanat dalı 20. yüzyılda ise tamamen yok olmuştur (Ölçer, 1997).

Mühür Örnekleri

Örnek: 1

Çizim: 1

Fotoğraf: 1

Envanter No	: 2011/1486 Eski: (393)
Türü	: Damga Mühür
Dönemi	: 1883 (Osmanlı Dönemi)
Sahibi	: Ahi Muhammed Ali
Malzeme Cinsi	: Gümüş
Yapım ve Süsleme Tekniği	: Döküm- Kazıma
Ölçüleri	: Yükseklik: 4,6cm. Gövde Çapı: 2cm
Müzeeye Geliş Şekli	: Bilinmemektedir
Müzedeki Yeri	: Etnografya salonu
Tanım	: Bu eser, şahıs (zat) mührü olarak kullanılan ve prizmatik üçgen formda tasarlanmış dikkat çekici bir objedir. Döner tablalı yapısı, üç yüzü mührü kaşını baskı ve tutamak olmak üzere iki ana bölümle birleştirir. Gümüş

MARDİN MÜZESİNDEKİ OSMANLI DÖNEMİNE AİT BİR GRUP DÖNER TABLALI MÜHÜR ÖRNEĞİ

malzemeden üretilen mühür, döküm tekniğiyle şekillendirilmiş ve üzerindeki yazılar kazıma yöntemiyle işlenmiştir. Mührün baskı yüzeylerinden yalnızca biri kazınmıştır. Bu yüzeyde, talik yazı hattıyla “الله علي محمد احي Ahi Muhammed Ali Lillahi H.1301; Kardeş Muhammed Ali Allah (için) H.1301 - M.1883” ifadesi yer almaktadır. Yazı kuşağı, stilize bitkisel motifler ve geometrik süsleme öğeleriyle zenginleştirilmiştir. Mühür kaşının merkezinde bulunan delik, tutamağın yarım daire formu bir yay ile bağlantısını sağlamaktadır. Tutamak, zarif bir formda tasarlanmış kapalı insan eli (sağ el) biçiminde olup yukarı doğru bir objeyi tutar şekilde modellenmiştir. Ancak, tutulan nesnenin ne olduğu yapılan incelemeler sonucunda belirlenememiştir. Tutamağın uç kısmına sonradan eklenen ve lehimleme yöntemiyle sabitlenen bir halka bulunmaktadır; bu halkanın ip bağlama amacıyla kullanıldığı düşünülmektedir. Geç Osmanlı Dönemi’ne tarihlendirilen mühür, sanat ve zanaatkarlığın birleşimini yansıtan estetik bir örnek olarak öne çıkmaktadır. Günümüze sağlam bir şekilde ulaşmış olan bu eser, dönemin işlevsellik ve dekoratif anlayışını başarılı bir şekilde sergilemektedir (Foto. 1 – Çizim. 1).

Örnek: 2

Çizim: 2

Fotoğraf: 2a

Fotoğraf: 2b

Envanter No	: 2011/1505 Eski: (1211)
Türü	: Damga Mühür
Dönemi	: Osmanlı Dönemi(18.yy)
Sahibi	: Hacı oğlu Abdurrahman, A. Hilmi
Malzeme Cinsi	: Gümüş
Yapım ve Süsleme Tekniği	: Döküm-Kazıma
Ölçüleri	: 3,3cm-Gövde Çapı: 1,9cm, 10,37gr
Müze Geliş Şekli	: Satın Alma
Müzedeki Yeri	: Etnografya Salonu (Vitrin:15)
Tanım	: Gümüşten üretilen bu mühür, şahıs (zat) mührü olarak kullanılmıştır. Prizmatik üçgen formuyla dikkat çeken eser, döküm tekniğiyle

MARDİN MÜZESİNDEKİ OSMANLI DÖNEMİNE AİT BİR GRUP DÖNER TABLALI MÜHÜR ÖRNEĞİ

şekillendirilmiş, üzerindeki yazılar ve süslemeler ise kazıma yöntemiyle işlenmiştir. Döner tablalı bir yapıya sahip olan mührün üç baskı yüzeyinden ikisi kazınmış, bir yüzeyi ise boş bırakılmıştır. Birinci baskı yüzeyinde talik yazı hattıyla “(بن الرحمن عبد حاجي Abdurrahman bin Hacı; Hacı oğlu Abdurrahman)” ismi işlenmiştir (Foto. 2a). Diğer yüzeyde ise Latin alfabesiyle “(A. Hilmi, H. 930, M. 1930)” adı ve tarihi hakkedilmiştir (Foto. 2b). Yazı kuşakları dışında baskı yüzeylerinde herhangi bir süsleme ögesi bulunmamaktadır. Mühür kaşının merkezinden geçen delik, tutamak kısmının bağlantısını sağlamaktadır. Yarım daire bir yay ile baskı bölümüne bağlanan tutamak, yukarı doğru incelen bir tasarım sergileyerek stilize rumi motiftir. Tutamağın uç kısmında ip bağlamak için bir delik yer alır. Ayrıca tutamağın yüzeyinde, süsleme amacıyla yapıldığı düşünülen düzensiz çentikler görülmektedir. Mührün üzerinde hem Osmanlıca hem de Latin alfabesiyle yazılmış isimler, eserin farklı dönemlerde ve farklı kişiler tarafından kullanıldığını açıkça göstermektedir. Günümüzde sağlam bir şekilde korunmuş olan bu mühür, Mardin Müzesi koleksiyonunda sergilenmektedir (Foto. 2a – 2b; Çizim. 2).

Örnek: 3

Çizim: 3

Fotoğraf: 3a

Fotoğraf: 3b

Fotoğraf: 3c

Envanter No	: 2011/ 1507 Eski: 593
Türü	: Damga Mühür
Dönemi	: 1918 Osmanlı Dönemi
Sahibi	: Mustafa Oğlu Münib – Hacı Tayyib
Malzeme Cinsi	: Bronz
Yapım ve Süsleme Tekniği	: Döküm- Kazıma
Ölçüleri	: Yük.: 3,4cm. Göv. Çapı: 1,4cm. Tutamak Çapı: 1,2cm.
Müze Geliş Şekli	: Satın Alma
Müzedeki Yeri	: Etnografya Salonu Vitrin: 15
Tanım	: Prizmatik üçgen formda tasarlanan bu mühür, şahıs (zat) ve ticari amaçlı kullanım için üretilmiş bir objedir. Döner tablalı yapısıyla üç farklı baskı yüzeyine sahip olan mühür, baskı ve tutamak olmak üzere iki ana

MARDİN MÜZESİNDEKİ OSMANLI DÖNEMİNE AİT BİR GRUP DÖNER TABLALI MÜHÜR ÖRNEĞİ

bölümden oluşmaktadır. Mührün tüm bölümleri döküm tekniğiyle yapılmış, üzerindeki yazı kuşakları ve süslemeler ise kazıma yöntemiyle işlenmiştir. Bronz malzemeden imal edilen mühür, her üç yüzeyinde de kazınmış detaylar barındırmaktadır. Birinci yüzeyde talik yazı hattıyla “ترزيخاني تورك” (Türk Terzihanesi)” ifadesi işlenmiştir. İkinci yüzeyde yine talik yazı hattı kullanılarak “(طیب حاجی ۱۹۲۷) Hacı Tayyib H. 1345 - M.1927)” adı ve tarihi hakkedilmiştir. Üçüncü yüzeyde ise “(مصطفی بن منب ۳۳۶) Munib Bin Mustafa H.1336; Mustafa oğlu Munib M.1918)” yazısı ve tarihi yer almaktadır. Bu farklı isimler, mührün birden fazla kişi tarafından kullanıldığını doğrulamaktadır. Baskı bölümünün merkezi delik olup, tutamak kısmı bu delikten geçen yarım daire biçimli bir yayla mührü eklenmiştir. Tutamak, bitkisel süslemelerle dekore edilmiş olup palmet motifine sahiptir. Üst kısmında ise ip deliği bulunmaktadır. Mührün baskı yüzeylerinden birinde (Foto. 3c), yazının alt bölümüne hurma yaprağını andıran küçük bitkisel süslemeler işlenmiştir. Diğer iki yüzeyde ise kullanılan yazı hattı haricinde herhangi bir süsleme yer almamaktadır. Geç Osmanlı Dönemi’ne tarihlendirilen bu mühür, sağlam bir şekilde günümüze ulaşmış ve dönemin mühür sanatının hem işlevsel hem de estetik yönlerini yansıtan önemli bir örnek olarak değerlendirilmektedir (Foto. 3a – 3b – 3c; Çizim. 3).

Örnek: 4

Çizim: 4

Fotoğraf: 4a

Fotoğraf: 4b

Fotoğraf: 4c

Envanter No	: 2011/1509(E) Eski: 1390
Türü	: Tutamaklı Mühür
Dönemi	: Osmanlı Dönemi?
Sahibi	: Ahmed oğlu Samir- Ahmed oğlu Halim
Malzeme Cinsi	: Alabaster
Yapım ve Süsleme Tekniği	: Kesme-Kazıma – Kabartma
Ölçüleri	: Gövde Çapı: 1,1 x 1,8cm.
Müze Geliş Şekli	: Satın Alma
Müzedeki Yeri	: Etnografya salonu Vitrin: 15

MARDİN MÜZESİNDEKİ OSMANLI DÖNEMİNE AİT BİR GRUP DÖNER TABLALI MÜHÜR ÖRNEĞİ

Tanım : Prizmatik üçgen formunda ve döner tablalı olarak tasarlanan bu mühür, şeffaf bir yapıya sahip alabaster (su mermeri) taşından üretilmiştir. Üç baskı yüzeyine sahip olan mühür kaşının her bir yüzeyi özenle kazınmıştır. Baskı yüzeylerinde yer alan yazılar, elips formunda düzenlenmiş rozetlerin içine yerleştirilmiştir. Mühür kaşının iki yüzeyinde şahıs isimleri bulunmakta ve bu nedenle şahıs (zat) mührü olarak sınıflandırılmaktadır. Üçüncü yüzeyde yer alan dini ibare ise, mührün aynı zamanda farklı amaçlar ile kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir. Birinci yüzeyde, tuğra biçiminde ve celi sülüs yazı hattıyla “احمد بن سامر Samir bin Ahmed; Ahmed oğlu Samir)” ismi işlenmiştir. İkinci yüzeyde yine celi sülüs yazı hattı ile “يا حي يا قيوم Ya Hayy Ya Kayyum; Ey diri ve canlı olan, hayatların kendisine bağlı olduğu ve Ey bütün kâinatı idare eden - Allah)” ibaresi kazınmıştır. Üçüncü yüzeyde ise celi sülüs hattıyla “احمد بن حالم Halim bin Ahmed; Ahmed oğlu Halim)” yazısı yer almaktadır. Bu da eserin iki kardeş tarafından kullanılmış olabileceğini göstermektedir. Yapılan incelemeler, eserin tutamaklı bir mühür olduğunu göstermektedir. Mühür kaşının sağ ve sol kısımlarında bulunan delikler, bir mil aracılığıyla tutamağa bağlandığını işaret etmektedir. Ancak tutamak bölümü günümüze ulaşmamıştır. Üzerinde herhangi bir tarih bulunmamakla birlikte, mühür kaşının birinci yüzeyindeki Osmanlı tuğrası formu, kullanılan yazı hattı ve yapısal özellikler, eserin Osmanlı dönemine ait olduğunu düşündürmektedir. Mührün baskı yüzeylerindeki yazılar dışında herhangi bir süsleme bulunmamakta, tasarımda sadelik ön planda tutulmaktadır. Kazıma ve kabartma tekniklerinin bir arada kullanıldığı bu eser, günümüze sağlam bir şekilde ulaşmıştır. (Foto. 4a - 4b - 4c - Çiz. 4).

Örnek: 5

Çizim: 5

Fotoğraf: 5

Envanter No	: 2010/252 Eski: 1524
Türü	: Damga Mühür
Dönemi	: 1878 Osmanlı Dönemi
Sahibi	: Sıtkı Sadık
Malzeme Cinsi	: Akik

**MARDİN MÜZESİNDEKİ OSMANLI DÖNEMİNE AİT BİR GRUP DÖNER TABLALI
MÜHÜR ÖRNEĞİ**

Yapım ve Süsleme Tekniği : Kesme- Kazıma

Ölçüleri : Gövde Çapı: 1,3cm. x 1,7cm.

Müze Geliş Şekli : Satın Alma (Aziz Yürüyen 'den)

Müzedeki Yeri : Etnografya Salonu: 1 Raf: 6

Tanım : Zat mührü olarak kullanılan bu eser, prizmatik üçgen formda tasarlanmıştır. Döner bir tabla üzerinde yer alan ve üç baskı yüzeyine sahip olan mühür, akik taşından yapılmıştır. Mühür kaşının yalnızca bir yüzü kazınmış olup, bu yüzeyde üç satır halinde celi sülüs hattıyla "(Sıdkı Sâdık H. 1296; Sıtkı Sadık M. 1878, ١٢٩٦ (صادق صدقي)" şeklinde isim ve tarih işlenmiştir. Baskı yüzeyindeki yazı dışında herhangi bir süsleme bulunmamaktadır. Mührün ortasında, tutamakla bağlantıyı sağlamak amacıyla açılmış bir delik yer almakta, ancak tutamak kısmı günümüze ulaşmamıştır (Foto. 5 - Çizim. 5). Geç Osmanlı Dönemi'ne ait olan mühür, günümüze sağlam bir şekilde ulaşabilmiştir. Ait olduğu dönemin mühür ve hat anlayışını ışık tutan bir örnek olarak dikkat çekmektedir.

Örnek: 6

Çizim: 6

Fotoğraf: 6

Envanter No : 2010/ 276 Eski: 671

Türü : Damga Mühür

Dönemi : 1758 Osmanlı Dönemi

Sahibi : Şeref Bin Hüdabende Tufi

Malzeme Cinsi : Akik

Yapım ve Süsleme Tekniği : Kesme- Kazıma

Ölçüleri : Yükseklik: 1cm. Gövde Çapı: 0,7cm.

Müze Geliş Şekli : Satın Alma

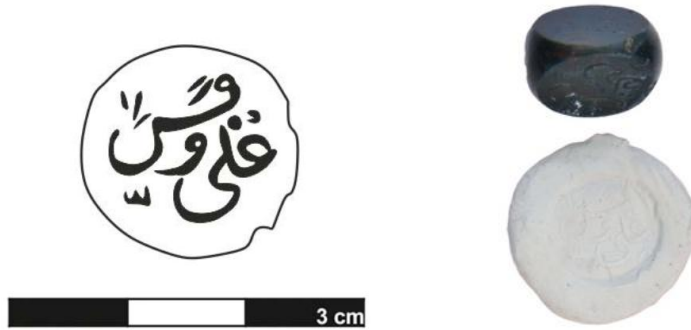
Müzedeki Yeri : Etnografya Salonu

Tanım : Eser, şahıs mührü olarak kullanılmış ve geometrik olarak prizmatik üçgen bir formda tasarlanmıştır. Üzerinde üç farklı baskı yüzeyi

MARDİN MÜZESİNDEKİ OSMANLI DÖNEMİNE AİT BİR GRUP DÖNER TABLALI MÜHÜR ÖRNEĞİ

bulunan bu mühür, mavi akik taşından yapılmıştır ve tasarımındaki detaylar, işlevsel olduğu kadar estetik bir amaca da hizmet etmektedir. Mühür kaşının sadece bir yüzeyi kazınmış ve burada bir yazı bulunur. Kazınmış yüzey, elips biçiminde bir bordürle çevrelenmiş, görsel bir dengeye sahiptir. Yazı, üç satır halinde düzenlenmiş olup, celi sülüs hatla yazılmıştır. Bu yazıda, "(Şeref Bin Hüdabende Tufi H.1171 ۱۱۷۱ شرف... بن خداده طوفي; Hüdabende Tufi oğlu Şeref M.1758)" şeklinde tarih ve kişi adı yer alır. Eserin tasarımında başka süslemelere yer verilmemiş, işlevselliği ve sade zarafetiyle ön plana çıkmaktadır. Eserin bazı bölümlerinde siyah lekeler olduğu gözlemlenmiştir; bu lekeler sonradan oluşmuş olup, eserin tarihsel sürecinin bir parçası olarak kabul edilebilir (Foto. 6 – Çizim. 6). Yapılan incelemeler sonucunda, bu mühür bir tutamaklı mühür olarak kullanıldığı anlaşılmıştır. Eserin ortasında bulunan bir delik, mil aracılığıyla tutamağa bağlanmasını sağlamıştır; ancak tutamak, zamanla kaybolmuş ve günümüze ulaşmamıştır. Osmanlı Dönemi'ne ait olan mühür, sağlam durumdadır.

Örnek: 7

Çizim: 7

Fotoğraf: 7

Envanter No	: 2010/302 Eski: 1525
Türü	: Damga Mühür
Dönemi	: 1893 Osmanlı Dönemi
Sahibi	: Ali Veysi
Malzeme Cinsi	: Siyah Akik
Yapım ve Süsleme Tekniği	: Kesme- Kazıma
Ölçüleri	: Gövde Çapı: 1, 9cm. x 1, 3cm.
Müzeeye Geliş Şekli	: Satın Alma (Aziz Yürüyen 'den)
Müzedeki Yeri	: Etnografya Salonu
Tanım	: Şahıs mührü olarak kullanılan ve prizmatik üçgen formunda tasarlanmış bir obje eser, döner tablalı bir yapıya sahiptir. Siyah akik taşından üretilmiş olan bu mühür, üç yüzeye sahipken, yalnızca bir yüzeyinde işleme

MARDİN MÜZESİNDEKİ OSMANLI DÖNEMİNE AİT BİR GRUP DÖNER TABLALI MÜHÜR ÖRNEĞİ

yapılmış, diğer iki yüzey ise sade bırakılmıştır. Üzerinde, celi sülüs yazı hattı ile yazılmış “(ويس علي ١١٣١) Ali Veys H. 1311" ve "Ali Veysi M. 1893" gibi bilgiler, eserin hem sahiplik hem de tarihsel bağlamını ortaya koymaktadır. Yazının yer aldığı yüzey, eserin belirgin özelliklerinden biridir, çünkü süslemelerden uzak bir şekilde yalnızca bu yazı kuşağına yer verilmiştir (Foto. 7 – Çizim 7). Mührün ortasında bir delik bulunmakta, bu delik tutamağa bağlanabilmesi amacıyla yapılmış olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, mühür üzerindeki tutamak kısmı günümüze ulaşmamıştır, dolayısıyla bu detay eksik kalmıştır. Eserin sağlam yapısı ve günümüze kadar iyi bir şekilde korunmuş olması, dönemin sanat anlayışı ve mühür kullanımı hakkında değerli bilgiler sunmaktadır. Ayrıca, bu mührün Geç Osmanlı Dönemi'ne ait olduğu ve dönemin mühür ve hat sanatını yansıtmaya açısından önemli bir eserdir. Fotoğraf ve çizimle desteklenen bu mühür hem estetik hem de fonksiyonel açıdan dönemin izlerini taşır ve tarihsel bağlamda önemli bir yer tutar.

Değerlendirme ve Sonuç

Mardin Müzesi'nde bulunan Osmanlı Dönemi döner tablalı (üç yüzölçümü) mühür örnekleri adı altında incelenen 7 adet mühür örneği ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Bunlardan 2 tanesi gümüş, 1 tanesi bronz, 1 tanesi alabaster (su mermeri), 3 tanesi akik taşı malzemeden elde edilmiştir.

Gümüş malzemeden elde edilmiş olan her iki örnekte tarihleme yapılmıştır (örnek no.1-2). Üzerinde hakkedilmiş yazı hatları talik olup dönemin en çok kullanılan yazı hattıdır. Bronz malzemeden elde edilmiş olan bir adet mühür örneği (örnek no. 3) vardır. Her üç baskı yüzeyi talik yazı hattıyla hakkedilmiş olan eserin tarihlendirilmesi yapılmıştır. Alabaster malzemeden elde edilmiş olan bir adet mühür örneği (örnek no: 4) vardır. Her üç baskı yüzeyi celi sülüs yazı hattıyla hakkedilmiş eser üzerinde herhangi bir tarih ibaresi yer almadığından dolayı kesin bir tarihlendirilme yapılamamıştır. Ancak üzerinde yer alan yazı, tuğra ve motiflerden yola çıkarak Geç Osmanlı Dönemine ait olduğu tahmin edilmektedir. Akik taşı malzemeden elde edilmiş olan üç adet mühür örneği (Örnek 5-6-7) vardır. Her üç örneğinde bir yüzeyi celi sülüs yazı hattı ile hakkedilmiş olup eserlerin tarihlendirilmesi yapılmıştır.

Çalışmada yer alan yedi eser, her biri birer şahıs mührüdür. Osmanlı toplumunda, resmi makam mühürlerinin dışında, her bireyin kullandığı bir şahsi mühür bulunmaktaydı. Bu mühürler, genellikle dilekçeler gibi resmî belgelerde, metnin son kısmına, ismin yanına ya da ismin hemen arkasına basılırdı. Aynı şekilde, haberleşme amacıyla gönderilen mektuplara da mühür basılması yaygın bir uygulamaydı.

Döküm, kazıma ve kabartma teknikleriyle yapılmış olan bu mühürlerden dört adedi oval (Örnek no. 1-4-5-6), iki adedi daire (Örnek no.7-3) 1 örneğin ise (Örnek no.3) dikdörtgen şekilde yapılmıştır.

MARDİN MÜZESİNDEKİ OSMANLI DÖNEMİNE AİT BİR GRUP DÖNER TABLALI MÜHÜR ÖRNEĞİ

Eserlerden sadece üç tanesinin (Örnek no. 1-2-3) tutamağı bulunmaktadır. Tutamaklarında, mühürler gibi özenli bir işçilik sergiledikleri görülmüştür. Bunlardan en ilgi çekici olanı bir objeyi tutar şeklinde yapılmış olan sağ el şeklindeki tutamak örneğidir (Örnek. 1). Diğer örnekler ise (Örnek no. 2) armudi ve palmet (Örnek no. 3) motifi formundadır. Geç Osmanlı Döneminin karakteristik özelliklerini gösteren bitkisel süslemeler yaprak sırtlı “C” ve “S” kıvrımları, düz ve sarkıt biçimli palmet ve volüt biçimindedir.

İncelenen örneklerden üç yüzlü bir mührün bir yüzeyine kazıma tekniği ile Latin alfabesi ile yazılmış bir isme rastlanılmış olup (Örnek no. 2) bu da mührün farklı dönemlerde, farklı kişiler tarafından kullanılmış olduğuna işaret etmektedir.

Sonuç olarak; Osmanlı İmparatorluğu döneminde, mühürcülük, ayrı bir zanaat dalı olarak gelişmiş ve padişahlar ile saray yönetimi için yapılan el sanatlarının önemli bir kolunu oluşturmuştur. Türkiye'deki müzelerde sergilenen mühür örneklerinin incelenip araştırılması, bu eserlerin bilim dünyasına kazandırılması açısından tarihi ve kültürel açıdan büyük bir öneme sahiptir. Mardin Müzesi'nde bulunan Osmanlı Dönemine ait döner tablalı şahıs mühürleri üzerine yapılan bu çalışmada, incelenen yedi mührün, Osmanlı Devleti'nin farklı bölgelerindeki diğer örneklerle belirgin bir benzerlik gösterdiği saptanmıştır. Bu benzerliklerin, mühür gibi küçük el sanatlarının bir bölgeden diğerine kolayca yayılabilmesinin bir sonucu olduğu düşünülmektedir. Ayrıca, Osmanlı Dönemi'ne ait bu mühürlerin, farklı bölgelerde hemen hemen aynı form ve özelliklerde üretilmiş olması da olasılık dahilindedir.

Cumhuriyet öncesi dönemin son örnekleri olarak, 20. yüzyılın başlarına kadar uzanan köklü bir geçmişe sahip olan ve geleneksel zanaatkarlığı yansıtan bu mühürler, önemli bir tarihsel değere sahiptir. Mühürlerde gümüş, bronz ve akik gibi malzemeler kullanılmış ve kişisel isimler ustaca kazınmıştır. Ayrıca, mühür tutamaklarının da sanatsal bir perspektifle tasarlandığı ve estetik bir zarafetle şekillendirildiği dikkat çekmektedir. Bu çalışma, bir müze kataloğundan ziyade, mühürlerin detaylı bir şekilde incelenmesini, çizim ve fotoğraflarla belgelenmesini, ölçülerinin alınmasını ve üzerindeki yazıların doğru bir şekilde transkribe edilmesini amaç edinmiştir. Ayrıca, mühürlerin süslemeleri ve kompozisyonları da tasnif edilerek bilimsel bir bakış açısıyla değerlendirilmiştir. Mardin Müzesi'nde yer alan Osmanlı Dönemi'ne ait döner tablalı yedi mühür örneği, yazı, form, süsleme ve kompozisyon açısından irdelenmeye çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- Berk, S. (2003). “Osmanlı Tılsım Mühürleri “. *P Sanat, Kültür, Antika Dergisi*, (29). İstanbul, 22 – 31.

MARDİN MÜZESİNDEKİ OSMANLI DÖNEMİNE AİT BİR GRUP DÖNER TABLALI MÜHÜR ÖRNEĞİ

- Çabaz, M. (2023). Kars Müzesi'nde Bulunan Osmanlı Dönemine Ait Bir Grup Mühür. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (BUSBED)*, 13(25), 188-203.
- Egemen Engin, F. (1994). *Mühür ve Mühürçülük Sanatımız (Üzerine Derlemeler)*. İstanbul: Arıtan Yayınevi.
- Erkanal, A. (1997). *Mühür Maddesi*. (2). İstanbul: Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi.
- Fiandra, F. 2003. "Mühürler, Kil Mühür Baskıları", *ArkeoAtlas*, S. 2, 32- 34.
- Gaybullah Babayar & Arif Habibullayev. (2019). Batı Köktürk Kağanlığının Hakimiyet Simgeleri: Damga ve Mühür. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 25-54.
- Kuşoğlu, M. Z. (1994). *Mühür Dünkü Sanatımız Kültürümüz*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Kut, G., Bayraktar, N. (1984). *Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kütükoğlu, M. (2006). *Osmanlı'da Mühür*. TDV İslam Ansiklopedisi. TDV Yayınları, İstanbul, (31), 530-531.
- Ölçer, C. (1997). *Osmanlı Mühürçülüğü*. Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, İstanbul: Yem Yayınları, (2), 1317-1318.
- Özbilgen, E. (1987). *Osmanlı Kültüründe Mühür ve Mühürçülük Sanatı*. İstanbul: Antika (31), 12, 14, 17.
- Perk, H., Berk, S. (2001). "Osmanlı Dünyasının Siyasal, Sosyal ve Ticari İlişkilerinin Bir Aynası Olarak Mühür ve Mühürçülük Sanatı". *Art Decor* (100), 134-139.
- Rado, S. (1986). "Mühürler ve Kazıcılar". *Türkiye'miz*. (50) İstanbul, 1- 4.
- Tali, Ş. (2013). Kayseri Etnografya Müzesi'nde Bulunan Osmanlı Dönemi Mühürleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 6, (27), 520-545.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1959). *Topkapı Sarayı Müzesi Mühürler Seksiyonu Rehberi*, İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi Yayınları, Şehir Matbaası.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1995). "Osmanlı Devleti Zamanında Kullanılmış Olan Bazı Mühürler Hakkında Bir Tetkik". *Belleten*, 4, (16), 496